

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.1\(41\).316161](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2024.1(41).316161)

УДК 008:78.08

Аліна Конєйкіна

ЖАНРОВЕ РІЗНОМАНІТТЯ КОЛИСКОВОЇ ПІСНІ У МУЗИЦІ

Композитори минулих епох та сьогодення завжди зверталися та й зараз продовжують звертатися до жанру колискової пісні та втілюють колискову у різних варіаціях, у зв'язку з чим ми прагнемо дослідити жанр колискової.

Коліскова пісня в професійній музиці завжди присутня: як самостійний твір, так й як частина крупних жанрів, а також як не названий жанр у рамках іншого жанру, звичайно циклічного. У зв'язку з чим є необхідність проаналізувати її багатогранне жанрове охоплення, оскільки колискова розвивається у двох напрямках – першопочатковий задум заколисування дитини та огортанням її любові, який актуалізується та другий – переосмислення проектування інші сфери життя людини, що потребує культурологічного осмислення.

Ключові слова: колискова пісня, жанр, світогляд.

Коліскова пісня – жанр, який відомий з найдавніших часів. Завжди існувала необхідність заколисувати дитину і навіювати їй сон. Коліскова пісня, мабуть, найпоширеніший, простий, зрозумілий жанр – з одного боку; але з іншого – складний, багатогранний та багатозначний. Зародившись у фольклорному середовищі, жанр колискової постійно зберігається у ньому. Коліскова широко поширена серед усіх народів світу. Її співають у різних куточках світу: як на півночі в Норвегії, так і на півдні в Нігерії... У колискових знайдуть місце переживання особистісні матері, але є зразки, де відображаються події історії народу.

Останні дослідження зосереджені на традиційній ролі колискової пісні та їх специфічних властивостях: А. Ткач «Коліскові пісні та їх роль у контексті традиційної культури» (2020); дослідження яке привертає увагу до усних сербських колискових пісень Л. Пешікан-Люштанович «Усна колискова пісня: питання жанрової належності» (2013); аналіз текстів колискових пісень та особливості прояву оніричної та апотропеїчної функцій О. В. Марчун «Вплив колискової пісні на свідомість і підсвідомість дитини. Онірична та апотропеїчна функції» (2023); також аналіз текстів колисанок та дослідження її особливостей які мають психотерапевтичний ефект зазначено в роботі: Т. В. Николюк, Н. В. Шкляєва, І. О. Шкляєва «Семантичні та психотерапевтичні особливості українських колискових пісень» (2022); дослідження яке присвячено аналізу образам колискових пісень В. В. Нерод «Художні образи в авторських колискових піснях» (2017).

Коліскова відома нам в найрізноманітніших жанрових варіаціях. Коліскова існує в найпростіших заколисуваннях, в жанрі пісні, так само як один із номерів оперного жанру. Коліскова проявляється в поезії та дитячій літературі, сценічному мистецтві та мистецтві анімації.

Відомо, що колискова зустрічається у професійній творчості в епоху Просвітництва. Так відомо, що Г. Гендель включає жанр колискової в свою оперу «Рональд» 1750 р. Ще раніше, у 1588 році, була опублікована авторська колискова англійського композитора доби Відродження Вільяма Берда «Lullaby my sweet little baby», яка була опублікована в збірці «Псалми, сонети та пісні печалі та благочестя». І чим ближче до сьогодення, тим частіше ми зустрічаємо приклади різної інтерпретації колискової композиторами. Вона у різних жанрах (як прояв жанрового синтезу), зі створенням у різних інструментів, їх поєднань; для голосу із супроводом, для сценічної дії в опері. Колискова нерідко стає частиною циклів: фортепіанного, камерного, хорового, оперного.

Привертають увагу не тільки відмінності в інструментально-вокальному складі зразків жанру колискової, але також те, що в різні епохи вона по-різному розкривається і використовується в професійній творчості композиторами. Наприклад, роль, яку жанр колискової грає в оперній драматургії, що часто є зупинкою дії, характеристикою героя, ліричною кульмінацією, іноді й зовсім відбувається підміна головного адресата дитини на дорослу людину, наприклад, в опері «Розумниця» К. Орфа. У балеті також зустрічається жанр колискової – наприклад, в балеті «Гаяне» А. Хачатуряна.

Коліскова може стати частиною інструментального циклу, наприклад «Коліскова слону» К. Дебюссі. Багато фортепіанних мініатюр написані в жанрі колискової: як самостійні – «Коліскова» ор. 53 Ф. Шопена та багато окремих композиторських самостійних колискових; а також як частина циклу, наприклад «Коліскова пісня» Р. Шумана з фортепіанного циклу «Листок з альбому» ор. 124; «Коліскова» (№ 1) Е. Гріга з «Ліричних п'єс» другий зошит ор. 32; «Коліскова» Я. Сібеліуса з «Ліричних п'єс», «Assim Ninava Mamãe» Е. Вілла-Лобоса з циклу «Petizada», «Коліскова» А. Казелло з циклу «Inezie» ор. 32 та інші.

Авторські, професійні твори, в яких втілена **колискова є мистецькими жанрами** (наприклад опера, балет). Дослідник О. Гужва так характеризує мистецькі жанри: «Мистецькі жанри – то є прояв людського духу у незлічених його метаморфозах, що окреслюють самі параметри буття, які не можна сприймати відокремлено а ні від ratio, а ні від почуттів, від того, що людина усвідомлює, і що залишається для неї незбагненим» [Гужва 2007: 34]. Колискова із традиційного жанру, який перебуває у традиційному середовищі, виходить в напрямок мистецького жанру тим самим це дозволяє набутти для жанру нового осмислення, бути представленим іншими інструментами, засобами виразності, отримати нові краски, нові засоби виразності тим самим жанр отримує розвиток. В той же час при новому сприйнятті жанру і за рахунок того що все таки у людей є деякі уявлення, і в багатьох людей пам'ять про те як з дитинства колискова має звучати, то ми можемо стикнутися з несвідомим процесом порівняння як у уявляю собі колискову, якою вона має бути ритмічно, мелодійно, які емоції має викликати і те що ми чуємо як композиторська версія цього жанру.

Також Гужва пояснює що для нього означає мистецький жанр: «мистецький жанр – то є розгорнене поле творчої свідомості, де завжди вибудовується система цінностей та життєвих орієнтирів, які вказують на певний ідеал, що набуває значення все загальності, сенсу буття, поширюючись на весь соціум» [Гужва 2007: 33]. Цінності як основа світогляду є серцевиною та опорою для жанру. Світогляд є системою опорних точок на яких людина вибудовує свій життєвий шлях.

Колискова в своїй основі пісенний жанр. Якщо говорити про інструментальну музику, то це все ж перенесення пісенності на інструментальну основу. Але ритм як особливого роду знаковість, розміреності, погойдування також має велике значення. Якщо говорити про суто українську професійну музику, то жанр пісні у фортепіанній творчості розвивався як обробка народної пісенної творчості, а також «пісня без слів у безпрограмному та програмному різновидах» [Клин 1980: 10]. Через це ми також робимо висновок про колискову пісню, що українська колискова, як частина циклу фортепіанних мініатюр, стає такою піснею без слів.

С. Овчаренко пише стосовно параметрів жанрового мислення «наявність жанру як особливої форми мислення інораціонального походження може допомогти з'ясувати одне з найзагадковіших явищ людського культурного буття – світогляд, тобто систему адаптаційних механізмів, які дозволяють орієнтацію у соціокультурному просторі. Світогляд – це певна система свідомих відносин до буття, яка є сіткою координат для самоздійснення людини» [Овчаренко 1998: 100]. Тобто **через конкретний жанр ми можемо з'ясувати систему світогляду людини**. Однак колискова залежить від особливостей національного менталітету людей. С. Мірошніченко в своїй монографії дає визначення поняттю національна ментальність: «**Національна ментальність** (менталітет нації) – це особливий склад (тип, форма) образно-емоційного мислення, утворюючої незалежно від території економіки, мови спілкування, історичної спільноти людей, що називаються націями» [Мірошніченко 2012: 79].

Світогляд людини у рамках жанру колискової набуває своїх особливостей. Наприклад, українська фольклорна колискова має в своїй основі світоглядну модель, де **дитина – найвища цінність**, яка знаходиться в центрі світогляду, а за ним найближче коло оточення (яке пов'язано із домом), а також наступне коло навколишнього світу, яке має забарвлення як дружнього, так і ворожого.

Коліскові африканських народів також тримають в собі в центрі уваги дитину, але соціальне забарвлення відображається поруч із іншими аспектами. Тобто маючи такі різні культури жанр колискової відображає загальну людську цінність добра та турботи.

Саме життя стає покликком для цього жанру, саме так можливо пояснити, чому жанр колискової пісні, у таких різних народів, культур, з'явився в далеких куточках світу.

Колискова стає провідником, через який дитина дізнається про зовнішній світ, оскільки дитина та її формування правильних відносин із зовнішнім світом є запорукою майбутнього благополуччя. Закладаючи турботу і благополуччя в дитячу колискову, ми сподіваємось вплинути і закласти майбутнє благополуччя для дитини за допомогою любові, турботи, добра.

В психології відомо таке поняття як сценарій: «...сценарій життя є життєвим планом, заснованим на прийнятому в дитинстві рішенні, підкріпленім батьками, виправданим наступними подіями» [Жебелева 2013: 129]. Тобто, вкладаючи добре ставлення до дитини, ми намагаємось закласти добрий фундамент для її подальшого розвитку і суті життєвого шляху.

Повертаючись до жанру звернемо увагу на важливу думку С. Овчаренко. «Існування жанрових форм, ...дає однозначну позитивну відповідь: мислення є можливим у інших формах, які слід означити як інораціональні форми мислення. Принциповою перевагою цих – інораціональних форм мислення є їхня основоположна світоглядна сутність, яка задає тон соціального буття та самовизначення людини» [Овчаренко 1998: 104]. Отже колискова як інші жанри являє собою інораціональну форму мислення, в основі якої світоглядна сутність. Тобто світогляд тут сприймається як серцевина жанру. В одному творі можуть поєднуватися два жанри і більше, і це створює простір для поєднання декількох світоглядних моделей, що створює нове втілення і нові сенси, нове послання для нашого жанру, в даному випадку колискової.

Овчаренко відмічає: «... існують жанри, які за своїм «генетичним кодом» гранично споріднені один з одним, хоч і мають різний «зовнішній» вигляд. Це такі, наприклад, як жанр соната і симфонія; новела та оповідання; пасакалія та чакона; комедія і трагедія; прелюдія, експромт та музичний момент. Індивідуальний стиль автора, національні традиції, часова дистанція між творами, що виконані в одному жанрі, не руйнують його «генетичного коду» так само як і розмаїття індивідуальних рис людини не впливає на її родові біологічні ознаки» [Овчаренко 1998: 116–117]. Це вдале використане порівняння особливості жанру, що визначає його набір характерних якостей – «генетичний код». Можна сказати, що найбільш рідний до жанру колискової жанр пісні, вони тісно пов'язані. Інструментальні твори в яких знаходить своє місце колискова споріднені з вокальними жанрами. Хорові жанри в яких написана колискова також перш за все вокальні жанри. Знаходячись в опері колискова також має вокальну основу і потрапляє у макросвіт масштабного жанру опери.

Колискова в оперних жанрах приймає різні ролі та функції на себе в залежності від макросвіту цієї опери. Опера «Африканка» Дж. Мейєрбера, де головна героїня співає колискову двічі: у другій дії та в фіналі опери, коли героїня фактично співає сама собі колискову, засинаючи навіки. У другій дії, під час знаходження у в'язниці, героїня співає колискову, по суті адресовану до свого коханого. Так класичні фігури адресанта, того, хто співає та

адресата, того, хто слухає – та заміняються з класичних мати-дитина на жінка-чоловік, а точніше закоханої до закоханого, тобто почуття любові та турботи (захист від небезпеки) стають тим імпульсом для прояву почуттів головної героїні у вигляді колискової.

В опері «Розумниця» Карла Орфа колискова сприймається як тиха кульмінація опери. Вона виконує ключову роль, лікувальну для короля як одного з головних дійових осіб, після чого змінюється стан речей. Цю цілющу властивість класично довірено жінці як берегині цінностей, як тій, що володіє мудрістю. Якщо за зразок ми візьмемо класичну модель, де колискову співає дитині мати, то знайдемо в цій опері інший контекст, де замість дитини, якій має співатися колискова, головним персонажем стає доросла людина – Король. В цьому стані речей ми можемо говорити, що в художньому світосприйнятті колискова стає ліками для дорослих. Відбуваються перенос слухачів з малих дітей на дорослих.

Зміна віку слухача має декілька значень, по-перше це свого роду занурення у світ дитинства, у дитячий вік людини, цей час звучання колискової повинен «вилікувати» те в людині що було викривлено, занурити її в спокій. Це свого роду терапія для людини.

Відома колискова з опери «Поргі та Бесс» Дж. Гершвіна з'являється перший раз на самому початку опери та вимальовує ідилічну картину повного благополуччя «Літній час, і жити легко / Риба стрибає, а бавовна висока / О, твій тато багатий, а твоя мама гарна / Тож мовчи дитинко, не плач». Ця картина світу закладає в дитини відчуття безпеки, внутрішнього спокою, є аналогічною до повного благополуччя, коли світ піклується про дитину і всього є в досталь. Ця колискова співається для маленької дитини і мабуть є більш класичним відображенням фольклорного буття цього жанру. І класичні ролі в колисковій мати, яка співає і дитини, якій адресована ця колискова збережені.

На наш погляд, типологія жанрів за Овчаренко найбільш культурологічна, оскільки може включати різні форми мистецтва, а також включає філософські та естетичні питання. Типологія Овчаренко має у своєму підґрунті світоглядні формули: «Чотири бінарні жанрові типи – це основа чотирьох бінарних світоглядних формул» [Овчаренко 1998: 101]. Підстава світогляду, який завжди лежить у межах раціонального свідомості, хоч і проявляється у соціальної самореалізації людини [Овчаренко 1998: 101].

У цій типології жанр є концентрацією світоглядних установок. Це твердження дозволяє широко поглянути на питання про жанр, говорити про відносини людини з світобудовою, поглянути на жанр як модель світу, яку представляє людина в тому чи іншому жанрі.

Висновок. Колискова пісня як своєрідний жанр має в своїй основі світоглядну модель, де загальнолюдські цінності, закладені в ній та вона (колискова) трансформується в різні жарові форми; вистроюється в макросвіт опери в залежності від епохи, композиторського стилю; вона міняє

своє послання для слухача, змінюються класичні моделі адресанта та адресата (мати-дитина, жінка-чоловік), за рахунок цього колискова набуває нових сенсів для людини; в циклі творів колискова може відкривати цикл на початку, що має філософський сенс як початку життя, в середині циклу, займаючи своє особливе місце серед інших творів та як фінальний номер циклу.

Список використаної літератури

- Гужва, О. П. (2007) *Мистецькі жанри у часі-просторі культури*, у: *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*: зб. наук. пр. № 5. сс. 33–44.
- Жебелєва, П. В. (2013) *Життєвий сценарій особистості: сутність та основні психологічні підходи*, у: *Вісник післядипломної освіти*, вип. 9 (2). сс. 126–134.
- Клин, В. Л. (1980) *Українська радянська фортепіанна музика (1917–1977)*, Київ, Наукова думка, 314 с.
- Марчун, О. В. (2023) *Вплив колискової пісні на свідомість і підсвідомість дитини. Онірична та апотропеїчна функції*, у: *SWorldJournal*, I. 17, P. 2, pp. 74–88.
- Мірошниченко, С. В. (2012) *Поліфологія як музикознавча дисципліна та національна природа української професійної музики: монографія*, Одеса, Астропринт, 296 с.
- Нерод, В. В. (2017) *Художні образи в авторських колискових піснях*, у: *Актуальні питання філології та методології: збірник наукових праць студентів*, сс. 83–86.
- Николок, Т. В., Шкляєва, Н. В., Шкляєва, І. О. (2022) *Семантичні та психотерапевтичні особливості українських колискових пісень*, у: *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*, вип. 13 (81), Острог, Вид-во НаУОА, сс. 42–48.
- Овчаренко, С. В. (1998) *Інформаційність жанру*. Одеса, Астропринт, 188 с.
- Пешікан-Льохтанович, Л. (2013) *Усна колискова пісня: питання жанрової належності*, у: *Слов'янський світ: Зб. наук. пр.*, вип. 11, Київ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, сс. 115–128.
- Ткач, А. (2020) *Коліскові пісні та їх роль у контексті традиційної культури*, у: *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Музичне мистецтво*, т. 3, № 2, сс. 181–188.

Alina Kopieikina

GENRE DIVERSITY OF THE LULLABY IN MUSIC

A lullaby is a genre that has been known since ancient times. Humanity has always had the need to lull a child and induce sleep. Based on the folklore tradition, the lullaby genre attracts the attention of professional composers. From the simplest songs to part of the complex synthetic genre of opera – such a wide genre inclusion of the lullaby. Songs, choral works, instrumental works of solos and various

ensembles, operas – lullabies appear in various musical genres. Koliskova is manifested in poetry and children's literature, stage art and art of animation. It is known that the lullaby was embodied in professional music during the Age of Enlightenment as part of the opera "Ronald" (1750) by H. Handel. Even earlier, during the Renaissance, in 1588, composer William Byrd's author's lullaby "Lullaby my sweet little baby" was published in the collection "Psalms, Sonnets and Songs of Sadness and Pietie". Lullaby, becoming an artistic genre, gets the opportunity to acquire new meanings, thereby developing means of expression. With the help of genre, we can get information about people's worldview. A lullaby in opera genres takes on different roles and functions depending on the macro world of this opera. However, having the influence of the author's style of the composer, the era, it does not destroy the core of the genre.

Keywords: lullaby, genre, outlook.

References

- Huzhva, O. P. (2007) *Mystetski zhanry u chasi-prostori kultury* [Art genres in the time-space of culture], in: *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu i mystetstv: zb. nauk. pr.*, № 5, pp. 33–44.
- Zhebielieva, P. V. (2013) *Zhyttievyi stsenarii osobystosti: sutnist ta osnovni psykholohichni pidkhody* [Life scenario of an individual: essence and basic psychological approaches], in: *Visnyk pisliadyplomnoi osvity*, vyp. 9 (2), pp. 126–134.
- Klyn, V. L. (1980) *Ukrainska radianska fortepianna muzyka* [Ukrainian Soviet piano music] (1917–1977), Kyiv, Naukova dumka, 314 p.
- Marchun, O. V. (2023) *Vplyv kolyskovoï pisni na svidomist i pidsvidomist dytyny. Onirychna ta apotropeichna funktsii* [The influence of a lullaby on the child's consciousness and subconsciousness. Oneiric and apotropaic functions], in: *SWorldJournal*, I. 17, 2, pp. 74–88.
- Miroshnychenko, S. V. (2012) *Polifonolohiia yak muzykoznavcha dystsyplina ta natsionalna pryroda ukrainskoi profesiinoi muzyky: monohrafiia* [Polyphonology as a musicological discipline and the national nature of Ukrainian professional music: monograph], Odesa, Astroprint, 296 p.
- Nerod, V. V. (2017) *Khudozhni obrazy v avtorskykh kolyskovykh pisniakh* [Artistic images in author's lullabies], in: *Aktualni pytannia filolohii ta metodolohii: zbirnyk naukovykh prats studentiv*, pp. 83–86.
- Nykoliuk, T. V., Shklyaiieva, N. V., Shklyaiieva, I. O. (2022) *Semantychni ta psykhoterapevtychni osoblyvosti ukrainskykh kolyskovykh pisen* [Semantic and psychotherapeutic features of Ukrainian lullabies], in: *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii»: seriia «Filolohiia»*, vyp. 13(81), Ostroh, Vyd-vo NaUOA, pp. 42–48.
- Ovcharenko, C. V. (1998) *Informatsiunist zhanru* [Informativeness of the genre], Odesa, Astroprint, 188 p.
- Peshikan-Liushchanovych, L. (2013) *Usna kolyskova pisnia: pytannia zhanrovoi nalezhnosti* [Oral lullaby: the question of genre belonging], in: *Slovianskyi*

svit: Zb. nauk. pr., вып. 11, Kyiv, IMFE im. M.T. Rylskoho NAN Ukrainy, pp. 115–128.

- Tkach, A. (2020) *Kolyskovi pisni ta yikh rol u konteksti tradytsiinoi kultury* [Lullabies and their role in the context of traditional culture], in: *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriia: Muzychne mystetstvo*, t. 3, № 2, pp. 181–188.

Стаття надійшла до редакції 24.05.2024

Стаття прийнята 01.06.2024